

АНДАТПА

**әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
докторанты Тұлпар Жәнібектің «8D03201- Журналистика» білім
беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу
үшін ұсынылған «Жалпытүркілік кеңістік: ақпараттық-
коммуникациялық генезис мәселелері» атты
диссертация зерттеуіне арналған.**

Жұмыстың жалпы сипаттамасы. Қазіргі жаһандану кезеңінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы және этно-мәдени кеңістіктердің қайта құрылуы жалпытүркілік кеңістіктің қалыптасу процесін жаңа ғылыми тұрғыдан қарастыруды талап етеді. Осы орайда, «Жалпытүркілік кеңістік: ақпараттық-коммуникациялық генезис мәселелері» тақырыбындағы диссертациялық зерттеу түркі тілдес халықтардың коммуникациялық кеңістігін құрудағы ақпараттық және технологиялық факторларды кешенді түрде талдауға бағытталған.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі Жалпытүркілік кеңістік пен оның ақпараттық-коммуникациялық генезисі мәселелері бүгінде қазақ, түрік, әзірбайжан және басқа да түркі тілдес мемлекеттердің ғылыми қауымдастығының назарында маңызды орын алады. Бұл тақырыптың зерттелуі бірнеше бағыттарда жүргізілді: тарихи-мәдени аспектілер, тілдік және этномәдени байланыстар, сондай-ақ ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың ықпалы. Ғылыми әдебиеттерде жалпытүркілік кеңістіктің тарихи және мәдени негіздері туралы тұжырымдамалар кеңінен қарастырылған. Мысалы, Әбілғазы Баһадүрханның және К. Аманжолов «Түркі халықтарының тарихы», Ә.Қайдар «Түріктануға кіріспе», Ж. Бейсенбайұлы «Арғы түріктер ақиқатының ізімен» еңбектері түркі халықтарының тарихи сабақтастығын сипаттауда маңызды рөлге ие. түркі тілдес халықтарының мәдени және тілдік интеграция мәселелерін зерттеуде белгілі ғалымдар, соның ішінде түрік танушы ғалым Аманжолов А.С., Қыдырәлі Д.Қ. сияқты зерттеушілердің еңбектері жарық көріп отыр. Түркі мемлекеттерінің мәдени интеграциясы зерттеулері мен институционалдық бағытта бірнеше ғылыми еңбектер жазылды. Мысалы, Мухамеджанова А. және Шалдарбекова А. мақаласы ынтымақтастық пен институционализация процестердің түркі кеңістігіндегі рөлін анықтауға бағытталған. Зерттеу тақырыбының өзектілігі мен жаңалығы жалпытүркілік кеңістіктің ақпараттық-коммуникациялық құрылымының қалыптасу феноменін кешенді түрде зерттеудің қажеттігінен туындайды. Бұл бағыттағы зерттеулер түркі тілдес мемлекеттердің ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, олардың коммуникациялық әлеуетін арттыру және мәдени интеграцияны тереңдету мәселелеріне ғылыми негіз болады.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы. Диссертациялық зерттеу жалпытүркілік кеңістіктің ақпараттық-коммуникациялық генезисін кешенді және жүйелі

түрде талдауда жаңалықтық сипатқа ие. Зерттеу барысында түркі тілдес елдер арасындағы коммуникациялық кеңістіктің қалыптасу ерекшеліктері мен даму механизмдері алғаш рет теориялық және эмпирикалық деңгейде біртұтас жүйеге келтірілді. Түркі әлемінің ақпараттық-коммуникациялық кеңістігі алғаш рет неофункционализм теориясының спилловер әсері негізінде зерттеліп, медиа саласындағы функционалдық интеграцияның саяси жақындасуға ықпал ету заңдылықтары ғылыми тұрғыдан негізделді.

Федерациясы және ауқымды медиа шаралар ретінде Түркі әлемі деректі фильм Түркі әлеміндегі медиа-коммуникациялық интеграцияның тиімділігін өлшеу мақсатында аралас зерттеу әдістемесі қолданылып, Ликерт шкаласына негізделген сандық деректер мен сапалық сұхбат нәтижелері арқылы интеграциялық әлеуеттің эмпирикалық көрсеткіштері алғаш рет айқындалды. Түркі әлемі деректі фильмдер фестивалі мен коммуникация және өнер симпозиумы сияқты шаралардың тек мәдени сипаты емес, олардың жаңа ақпараттық кеңістіктегі жұмсақ күш және коммуникациялық тетік ретіндегі стратегиялық функциялары ашып көрсетілді.

Түркі кеңістігіндегі ақпараттық ынтымақтастықтың цифрлық трансформациялану бағыттары айқындалып, ортақ медиа-платформаларды стратегиялық инфоқұрылым ретінде дамытудың ғылыми-практикалық ұсыныстары әзірленді. Зерттеу барысында жинақталған эмпирикалық мәліметтер негізінде жалпытүркілік кеңістіктің ақпараттық-коммуникациялық құрылымы мен оның даму тенденциялары туралы жаңаша ғылыми көзқарас қалыптастырылды. Осы тұжырымдар мен ұсыныстар ғылыми қауымдастыққа түркі әлеміндегі ақпараттық кеңістікті зерттеу саласында жаңа бағыттар ашуға мүмкіндік береді және болашақтағы зерттеулердің негізін қалайды.

Зерттеудің нысаны. Түрік тілдес елдерінің БАҚ-тағы бірлестігі. Зерттеу нысанына Қазақстан, Түркия, Әзербайжан, Қырғызстан және Өзбекістан елдері қамтылды.

Зерттеу пәні. Жалпытүркілік ақпараттық-коммуникациялық генезис мәселелерін анықтау.

Зерттеудің хронологиялық кезеңі: 2010-2025

1. **Зерттеу жұмысының дереккөздері** Егізбаева М.Қ. “Түркі әлемнің этнографиясы: оқу құралы-Алматы: Қазақ университеті, 2019.- 342 б. (9 шы бет)
2. Қабышұлы Ислам “Тұран әлемі” Түркі-Моңғол халықтарының тарихы, Алматы: “Санат”, 2007.-320 б. (301 ші бет)
3. Әбжанов Х. “Қазақстан: ұлттық тарих, идея, методология”- Алматы: “Елтаным баспасы”, 2014 - 328 бет. (56 шы бет)

4. Қазақстан тарихы туралы түркі деректемелері II том Көне түрік бітіктастары мен ескерткіштері (Орхон, Енисей, Талас).- Алматы: Дайк-Пресс, 2005. 252- б. +144 бет жапсырма. (11 ші бет)
5. Mahir İbrahimov, “ Türk devletleri Birliği Gerçeği ve İşbirliği Perspektifleri”, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Azerbaycan Kültür Başkenti Şuşa’nın 270. yılı Armağan sayısı, 2022, s. 195-212
6. Шәкен ұлы Жәди, “Түркілік тек және қазақ тұрғақтары” зерттеулер - Нұрсұлтан: “Өрнек” баспасы, 2020 -428 бет (27 бет)

Зерттеу базасы: тәжірибелік-сараптамалық жұмыс ҚР Ұлттық кітапханасында, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің журналистика факультеті мен әл-Фараби кітапханасында, Түркиядағы Мармара университеті мен кітапханасында, Түркия және Қазақстандағы Түркітілдес журналистер ұйымдары мен өткізілді.

Зерттеу жұмысының әдістері. Диссертация түркі тілдес елдердегі БАҚ-ты талдауға және олардың сапалық, сандық сипаттамаларына кешенді баға беруге негізделген. Сонымен қатар жұмыста тарихи жүйелеу, жинақтау, тұжырымдар жасау, құрылымды-функционалды, кешенді және салыстырмалы талдау әдістері қолданыс тапты. Зерттеу бағыттары түркі бірлігі жарияланымдар секілді ғылыми еңбектерді зерделеуге тоғыстырылды.

Зерттеудің әдістемелік негізі. Жұмыста талдаудың аралас әдістемелік тәсілі қолданылды. Сандық әдіс: Ликерт шкаласына негізделген онлайн сауалнама (Google Forms) арқылы медиа мамандары мен сарапшылардың интеграциялық үдерістерге көзқарасы мен бағалауы статистикалық өңдеуден өткізілді. Сапалық әдіс: Түркі мемлекеттері ұйымының медиа бастамаларына, халықаралық медиа-форумдар мен фестивальдердің материалдарына жүйелі-құрылымдық талдау жасалды.

Зерттеу жұмысының мақсаты – Түрік тілдес елдердің БАҚ- дағы Түркі бірлігі идеясын қалыптастыру және бүгінгі жаһандану кезеңінде тіл мен діні, тарихы мен мәдениеті бір елдерді ақпараттық кеңістікте бір арнаға тоғыстыру. Түркі бірлігі идеясы, алаш зиялыларымыздың арманынан туған. Бұл мақсатты аманат ретінде жалғастыра отырып, ақпараттық әлемінде түркі бірлігі идеясын қалыптастыру болып табылады.

Зерттеудің теориялық және практикалық маңыздылығы: Ғылыми-зерттеу сипатында , нәтижесінде бұл зерттеу түркілік идеологиясы тұрғысынан жалпытүркілік ақпараттық-коммуникациялық мәселелерді зерттеуде әдістемелік материал ретінде пайдалануға болады, бұл жұмыстың теориялық маңыздылығын жаңартады. «Жалпытүркілік кеңістік: ақпараттық-коммуникациялық генезис мәселелері» тақырыбы бойынша ғылыми жалпы зерттеу әдістемелерді, теориялық және практикалық бағытпен толықтыраған бұл ғылыми жұмысы журналистика курстары бойынша оқу бағдарламаларын, әдістемелік жобаларды, құралдар мен практикумдарды құрастыру кезінде ескерілуі ықтимал.

Қорғауға ұсынылатын негізгі тұжырымдар.

Аталған мақсатқа жету үшін жаңалық материалдарына сапалық және сандық талдау жасалды. Сонымен қатар зерттеудің теориялық негізіне бұқаралық коммуникация теориялары, халықаралық интеграцияның неофункционализм (Э. Хаас, Л. Линдберг) теориясы, медиаэкология тұжырымдамасы (М. Маклюэн), желілік қоғам және ақпараттық ағындар теориясы (М. Кастельс), сондай-ақ Ғаспыралының «Тілде, пікірде, істе – бірлік» қағидасы журналистиканың мәдени-өркениеттік функциясын зерделеген еңбектер алынды. Зерттеу нәтижесінде қорғауға ұсынылған негізгі тұжырымдар:

1. Түркі халықтары арасындағы ақпараттық-коммуникациялық генезис ауызша дәстүр, жазба мәдениет, діни-рухани байланыстар және қазіргі цифрлық коммуникация сабақтастығы негізінде дамыған тарихи үдеріс ретінде сипатталады.
2. Посткеңестік түркі мемлекеттерінің медиа жүйелерінде ресейлік ақпарат көздерінің басымдығы жалпытүркілік ақпараттық-коммуникациялық ықпалдастықтың институционалдық тұрғыда қалыптасуын күрделендіред.
3. Исмайыл Ғаспыралы ұсынған «Тілде, пікірде, істе – бірлік» қағидасы жалпытүркілік медиакеністікті жүйелі құрылым ретінде талдауға мүмкіндік беретін әмбебап теориялық модель болып табылады. Бұл модель аясында баспасөз, телерадио, интернет БАҚ, әлеуметтік медиа және ақпарат агенттіктері біртұтас ақпараттық-коммуникациялық жүйенің өзара тәуелді элементтері ретінде қарастырылады.

Зерттеу жұмысының жариялануы мен мақұлданыуы. Зерттеу жұмысының басты нәтижелері бойынша 6 мақала жарияланды. ҚР Ғылым және жоғары білім саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған журналдарда 2 мақала жарияланды. Халықаралық ғылыми-тәжірибелік шетелдік конференцияларда 3 мақала жарық көрді. Сонымен қатар, Скопус (Scopus), базасына енетін нөлдік емес, импакт-факторы бар халықаралық басылымда 1 мақала жарияланды. Диссертациялық жұмыс әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Баспасөз және электронды БАҚ кафедрасында талқыланып, сараптамадан өтті және қорғауға ұсынылды.

Зерттеу жұмысының құрылымы. Диссертациялық жұмыс кіріспеден, тоғыз тараушаға бөлінген үш тараудан, қорытындыдан және пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады.

Диссертация жұмысының көлемі 141 бетті құрайды.